

М. І. Свістунова¹, М. Р. Прыгодзіч², А. А. Радзевіч³

УДК 81(09)

¹⁻³ Кафедра беларускага мовазнаўства, філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Рэспубліка Беларусь

**ДА ГІСТОРЫІ КАФЕДРЫ БЕЛАРУСКАГА МОВАЗНАЎСТВА:
ПА СТАРОНКАХ ВАЕННАГА ЛЕТАПІСУ
(М. І. Жыркевіч, М. А. Жыдовіч, Л. М. Шакун)***

У артыкуле сцісла прадстаўлена гісторыя выкладання беларускай мовы ў Беларускім дзяржаўным універсітэце. Асноўная ўвага засяроджана на апісанні жыцця, працоўнай і навуковай дзейнасці трох вядомых мовазнаўцаў – М. І. Жыркевіча, М. А. Жыдовіча, Л. М. Шакуна, якім давялося жыць у час Вялікай Айчыннай вайны.

Ключавыя словы: кафедра беларускага мовазнаўства; М. І. Жыркевіч; М. А. Жыдовіч; Л. М. Шакун.

Узор цытавання: Свістунова М. І. Да гісторыі кафедры беларускага мовазнаўства: па старонках ваеннага летапісу (М. І. Жыркевіч, М. А. Жыдовіч, Л. М. Шакун) / М. І. Свістунова, М. Р. Прыгодзіч, А. А. Радзевіч // София: электрон. науч.-просветит. журн. – 2024. – № 1. – С. 87–99.

M. Svistunova¹, M. Prigodich², A. Radevich³

¹⁻³ Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University, Minsk, Republic of Belarus

**ABOUT THE HISTORY OF THE DEPARTMENT
OF BELARUSIAN LINGUISTICS:
THROUGH THE PAGES OF MILITARY CHRONICLES
(M. Zhyrkevich, M. Zhydovich, L. Shakun)**

The article presents a brief description of the history of teaching the Belarusian language at the Belarusian State University. Life, work and scientific activities of three famous linguists, who had to live during the years of the Great Patriotic War, M. Zhyrkevich, M. Zhydovich, L. Shakun is in focus.

Keywords: department of Belarusian linguistics; M. Zhyrkevich; M. Zhydovich; L. Shakun.

For citation: Svistunova M. & Prigodich M. & Radevich A. About the History of the Department of Belarusian Linguistics: Through the Pages of Military Chronicles (M. Zhyrkevich, M. Zhydovich, L. Shakun). Sophia. 2024;1:87–99. Belarusian.

* Пры падрыхтоўцы артыкула выкарыстаны розныя крыніцы, спасылкі на якія ў тэксце падаюцца толькі ў выпадку прамога цытавання; спіс усіх крыніц гл. у канцы артыкула. Архіўныя матэрыялы і звесткі адшуканы і падрыхтаваны да публікацыі А. А. Радзевічам.

Аўтары:

¹ Марына Іосіфаўна Свістунова – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

<https://orcid.org/0000-0001-8856-9530>
svistunovami@bsu.by

Authors:

Maryna Svistunova – PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

² Мікалай Рыгоровіч Прыгодзіч – доктар філалагічных навук, прафесар, прафесар кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

prigodichng@bsu.by

Mikalai Prigodich – Doctor of Science (Philology), Professor, Professor of the Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

³ Аляксандр Аляксандравіч Радзевіч – старшы выкладчык кафедры беларускага мовазнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

radevich@bsu.by

Alexander Radevich – Senior lecturer of the Department of Belarusian Linguistics of the Faculty of Philology, Belarusian State University.

Гісторыя сучаснай кафедры беларускага мовазнаўства самым непасрэдным чынам знітавана, з аднаго боку, з гісторыяй выкладання беларускай мовы ў Беларускам дзяржаўным універсітэце, а з другога – з гісторыяй філалагічнага факультэта і ўніверсітэта ў цэлым. Аднак гэтыя дзве гісторыі настолькі цесна пераплеценыя, што немагчыма расказаць пра адну, не расказваючы пры гэтым пра другую.

Выкладанне беларускай мовы ў БДУ пачалося ад часу яго заснавання ў 1921 г. У штаце ўніверсітэта ў 1920-х гадах былі такія асобы, як *Язэп Лёсік*, *Сцяпан Некрашэвіч*, *Пётр Бузук*, *Анатоль Багдановіч*, *Осін Воўк-Левановіч*, *Леў Цвяткоў*. Заняткі па беларускай мове і методыцы яе выкладання праводзіў і *Якуб Колас*. Да 1931 г. філолагаў рыхтавалі на этнолага-лінгвістычным (пазней – літаратурна-лінгвістычным) аддзяленні педагагічнага факультэта, пасля 1931 г. падрыхтоўка філолагаў у БДУ была спыненая.

Пачаткам існавання ў складзе Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта асобнага філалагічнага факультэта з двума аддзяленнямі (беларускай мовы і літаратуры, рускай мовы і літаратуры) па праву лічыцца 1939 г. Праўда, мірнае жыццё і працу факультэта, як і ўсёй краіны, у хуткім часе перапыніла Вялікая Айчынная вайна.

У 1943 г., пасля прыняцця пастановы Савета Народных Камісараў СССР, дзейнасць БДУ была адноўлена ў эвакуацыі на станцыі Сходня Хімкінскага раёна Маскоўскай вобласці. А пасля вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў БДУ вярнуўся ў Мінск.

Яшчэ падчас працы ўніверсітэта ва ўмовах эвакуацыі беларусазнаўчыя дысцыпліны пачалі выкладаць супрацоўнікі аб'яднанай кафедры беларускай мовы і літаратуры, загадчыкам якой з 1943 і да 1953 г. быў *Міхась Рыгоравіч Ларчанка*.

Першыя два пасляваенныя дзесяцігоддзі, калі ў краіне актыўна наладжвалася мірнае жыццё, адзначаны значнымі арганізацыйнымі зменамі, у тым ліку і ў галіне адукацыі. Так, на філалагічным факультэце БДУ пачалі адкрывацца новыя аддзяленні і кафедры: у канцы 1940-х гадоў на факультэце былі два аддзяленні: логікі, псіхалогіі і рускай мовы, а таксама журналістыкі; у 1951 г. з'явіліся чатыры аддзяленні: беларускай мовы і літаратуры; рускай мовы і літаратуры; логікі і псіхалогіі; журналістыкі.

У 1956 г. як самастойная структурная адзінка філалагічнага факультэта была створана кафедра беларускай мовы. Ад самага ўзнікнення яе ўзначальваў дацэнт *Міхаіл Іванавіч Жыркевіч* (1956–1967), пасля – прафесар *Леў Міхайлавіч Шакун* (1967–1993).

На самым пачатку 1990-х гадоў у выніку рэарганізацыі, што прайшла на філалагічным факультэце БДУ, сваю дзейнасць распачалі дзве самастойныя кафедры: сучаснай беларускай мовы і гісторыі беларускай мовы (абедзве з 1993 г.). Першую ўзначальвалі прафесар *Леанід Іванавіч Бурак* (1993–1996), дацэнт *Лідзія Іванаўна Сямешка* (1997–2000), прафесар *Арнольд Яфімавіч Міхневіч* (2000–2001), дацэнт *Зінаіда Іванаўна Бадзевіч* (2002–2019). Нязменным загадчыкам другой кафедры – гісторыі беларускай мовы – з'яўляўся прафесар *Мікалай Рыгоравіч Прыгодзіч* (1993–2019).

Час, як вядома, – катэгорыя зменлівая, якая да таго ж сама абумоўлівае змены. З 2019 г., калі была створана кафедра беларускага мовазнаўства, пачалася чарговая старонка і ў гісторыі арганізацыйнай структуры філалагічнага факультэта БДУ, і ў гісторыі выкладання ў ім беларускай мовы.

Сучасная кафедра беларускага мовазнаўства забяспечвае выкладанне ўсіх асноўных дысцыплін па сучаснай беларускай мове, стылістыцы і культуры маўлення, гісторыі

беларускай мовы, палеаграфіі, дыялекталогіі, гісторыі беларускага мовазнаўства. Супрацоўнікі кафедры выкладаюць таксама вучэбныя дысцыпліны «Дакументная лінгвістыка» і «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» на нефілалагічных факультэтах БДУ.

Акрамя выкладчыцкай дзейнасці супрацоўнікі кафедры актыўна займаюцца распрацоўкай разнастайных навуковых праблем у межах кафедральнай навуковай тэмы, а таксама ў межах навукова-даследчых работ дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў і Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў.

На кафедры існуе сталая традыцыя ўшаноўваць памяць былых супрацоўнікаў кафедры гісторыі беларускай мовы і сучаснай беларускай мовы, а таксама тых выкладчыкаў БДУ, якія мелі дачыненне да выкладання беларускай мовы. Іх самаадданая дзейнасць, прафесійны вопыт і непаўторная індывідуальнасць з'яўляюцца ўзорам і арыенцірам для тых, хто сёння працягвае вучыць студэнтаў беларускай мове.

Прыкладам такой традыцыі стала правядзенне міжнародных навуковых канферэнцый, рэспубліканскіх чытанняў, круглых сталоў, прысвечаных былым супрацоўнікам, з наступнай публікацыяй зборнікаў друкаваных і дэпаніраваных матэрыялаў. У выніку ў Электроннай бібліятэцы БДУ нават склаліся дзве асобныя калекцыі, куды ў асноўным («Беларускае слова», гл.: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/194879>) або часткова («Мова – Літаратура – Культура», гл.: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/194639>) увайшлі такія выданні.

Падчас арганізаваных кафедрай мерапрыемстваў асобы, вядомыя як аўтары падручнікаў, фундаментальных даследаванняў, навуковых манаграфій і артыкулаў,

паўстаюць у нашай памяці не толькі як прафесіяналы-выкладчыкі і навукоўцы, але і як людзі, кожны са сваім унікальным лёсам. Асабліва запамінальнымі і ўражальнымі з'яўляюцца жыццёвыя і прафесійныя гісторыі тых былых супрацоўнікаў, якія прайшлі праз выпрабаванні Вялікай Айчыннай вайны.

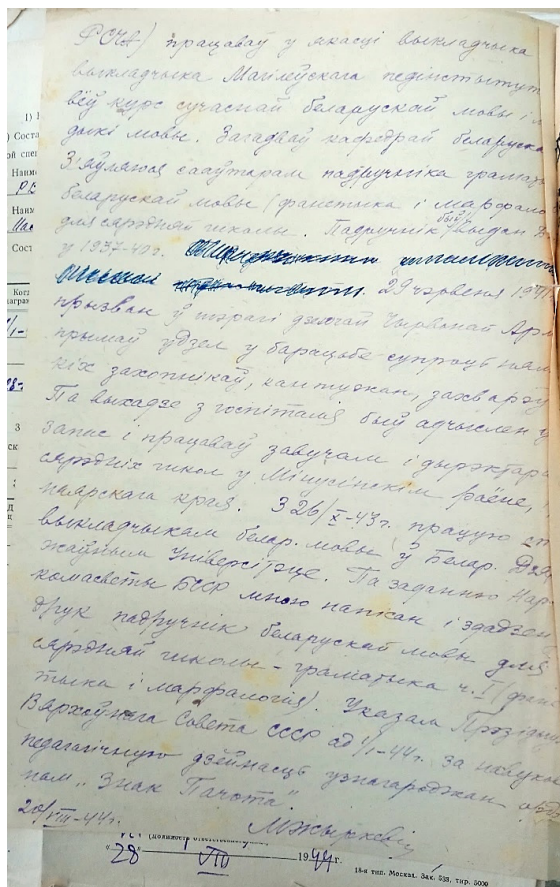
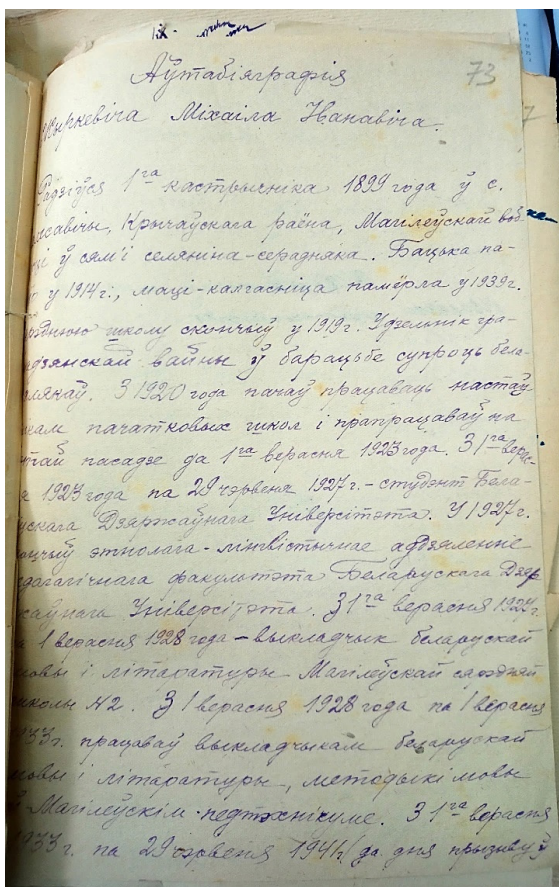
Апаленае вайной дзяцінства і юнацтва пражылі, напрыклад, *Еўдакія Сцяпанаўна Мяцельская* (1928–1995), *Яўген Міхайлавіч Камароўскі* (1930–1999), *Леанід Іванавіч Бурак* (1930–1996), *Ірына Міхайлаўна Шчарбакова* (1931–2002), *Уладзімір Міхайлавіч Лазоўскі* (1934–2007), *Віктар Пятровіч Красней* (1936–2016), *Арнольд Яфімавіч Міхневіч* (1936–2020) і некаторыя іншыя.

З Вялікай Айчыннай вайной звязаны жыццёвы шлях і *Міхаіла Іванавіча Жыркевіча* (1899–1984) – дэкана філалагічнага факультэта ў 1945–1947 гг. і першага загадчыка кафедры беларускай мовы ў 1956–1967 гг. (мал. 1).

Мал. 1. М. І. Жыркевіч.

Міхаіл Іванавіч Жыркевіч нарадзіўся 13 (1 па ст.ст.) кастрычніка 1899 г. у в. Залесавічы на Крычаўшчыне, як ён пазней напісаў у аўтабіяграфіі (мал. 2), у сям'і сяляніна-серадняка. Яшчэ калі быў падлеткам, у 1914 г., страціў бацьку. У 1919 г. скончыў сярэдняю школу.

Мал. 2. Старонкі аўтабіяграфіі М. І. Жыркевіча.

Вядома, што Міхаіл Іванавіч удзельнічаў у Грамадзянскай вайне. Пасля дэмабілізацыі з 1 верасня 1920 г. да 1 верасня 1923 г. працаваў настаўнікам у пачатковых школах Крычаўшчыны.

Радкі аўтабіяграфіі М. І. Жыркевіча вельмі дакладна фіксуюць асноўныя падзеі яго даваеннага жыцця:

1 верасня 1923 г. – 29 чэрвеня 1927 г. – студэнт этнолага-лінгвістычнага аддзялення педагагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна.

1 верасня 1927 г. – 1 верасня 1928 г. – настаўнік беларускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе № 2 г. Магілёва.

1 верасня 1928 г. – 1 верасня 1933 г. – выкладчык беларускай мовы і літаратуры, методыкі мовы ў Магілёўскім Беларускім педагагічным тэхнікуме.

1 верасня 1933 г. – 29 чэрвеня 1941 г. – выкладчык і старшы выкладчык беларускай мовы і методыкі мовы ў Магілёўскім дзяржаўным педагагічным інстытуце.

На пачатак Вялікай Айчыннай вайны М. І. Жыркевічу было амаль 42 гады. У самым канцы чэрвеня 1941 г. яго прызываюць на вайсковую службу: «29 чэрвеня прызван у шэрагі дзеючай Чырвонай Арміі, прымаў удзел у барацьбе супраць нямецкіх захопнікаў,

кантужан, захварэў. Па выхадзе з госпітала быў адчыслен у запас». Арыентуючыся на даты прызыву і адлічэння ў запас (29 чэрвеня 1941 г. – 15 снежня 1941 г.), а таксама месца службы (Заходні фронт), пададзеныя ў асабістым лістку М. І. Жыркевіча па ўліку кадраў, можна аднавіць асобныя падзеі яго ваеннага лёсу. Па звестках Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны Расійскай Федэрацыі, ва ўлікова-паслужной картатэцы афіцэрскага складу (ш. № 66, скр. № 21) сярод асабістых спраў палітработнікаў (скр. Ж-269) месцам службы М. І. Жыркевіча значыцца 71-ы асобны інжынерны батальён Заходняга фронту, указана і воінскае званне: старшы лейтэнант адміністрацыйнай службы [10; 11].

Франтавы шлях М. І. Жыркевіча не быў працяглым – прыкладна паўгода: пасля кантузіі і лячэння ў шпіталі ў снежні 1941 г. ён адлічаны ў запас. І адразу ж пачаў працаваць. Спачатку дырэктарам і настаўнікам рускай мовы і літаратуры ў сярэдняй школе Мінусінскага раёна Краснаярскага краю (15 снежня 1941 г. – 15 кастрычніка 1943 г.), а пасля аднаўлення дзейнасці БДУ ў эвакуацыі на падмаскоўнай станцыі Сходня, з 26 кастрычніка 1943 г. і да 21 красавіка 1945 г. – старшым выкладчыкам кафедры беларускай мовы і літаратуры. У 1944 г. М. І. Жыркевіч паспяхова абараніў дысертацыю «Да метадыкі падручніка па беларускай мове» і атрымаў вучоную ступень кандыдата педагагічных навук. З 21 красавіка 1945 г. ён – дацэнт кафедры беларускай мовы і літаратуры, а з 1 лютага гэтага ж года і па 1 кастрычніка 1947 г. працаваў дэканам філалагічнага факультэта БДУ. Ад часу стварэння асобнай кафедры беларускай мовы ў 1956 г. і да 1967 г. – яе загадчык.

За сваю франтавую і працоўную дзейнасць М. І. Жыркевіч атрымаў шэраг высокіх узнагарод: ордэн «Знак Пашаны» (1944), медаль «За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» (1945), медаль «За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» (1945), ордэн «Знак Пашаны» (1957), медаль «За працоўную адзнаку» (1961), медаль «Дваццаць гадоў Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» (1968), медаль «50 гадоў Узброеных Сіл СССР» (1968). У 1951 г. М. І. Жыркевічу прысвоена званне «Ганаровы дзеяч навукі БССР», ён двойчы ўзнагароджаны Ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета БССР (1951 і 1961).

Як навуковец М. І. Жыркевіч шмат увагі надаваў праблемам беларускага правапісу і метадыкі выкладання беларускай мовы ў сярэдніх школах і ўстановах вышэйшай адукацыі, з’яўляецца аўтарам і суаўтарам падручнікаў па беларускай мове для сярэдніх школ.

Сярод беларускіх навукоўцаў мінулага стагоддзя выразна вылучаецца асоба **Марыі Андрэеўны Жыдовіч** (1906–1977) – першай у Беларусі жанчыны-доктара філалагічных навук па мовазнаўстве (мал. 3).

Нарадзілася яна 19 кастрычніка 1906 г. у мястэчку Дукора Ігуменскага павета Мінскай губерні (сёння гэта вёска ў Пухавіцкім раёне Мінскай вобласці) у шматдзетнай сям’і.

Пасля заканчэння Магілёўскага педагагічнага тэхнікума ў 1930 г. працавала ў Бярозаўскай сярэдняй школе Хоцімскага раёна. У 1934 г., ужо маючы сям’ю: мужа і двухгадовую дачку, яна паступіла на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага вышэйшага педагагічнага інстытута. У 1938 г. паспяхова скончыла навучанне ў гэтай установе, якая, праўда, на той час называлася ўжо інакш – Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя Максіма Горкага.

Мал. 3. М. А. Жыдовіч. 1950-я гады.

Гады вучобы прадвызначылі навуковы інтарэс будучай даследчыцы – гісторыя беларускай мовы. Марыя Жыдовіч выдатна закончыла інстытут і была рэкамендавана ў аспірантуру. За няпоўныя тры гады падрыхтавала дысертацыю па мове Супрасльскага летапісу і к лету 1941 г. перадала рукапіс навуковаму кіраўніку.

Пачалася Вялікая Айчынная вайна. Муж Марыі Андрэеўны, Апанас Сідаравіч Мельнікаў, быў мабілізаваны і пайшоў на фронт, а яна з дачкой Інай апынулася ў эвакуацыі ў горадзе Ардатаў Мардоўскай АССР. Там М. А. Жыдовіч стала працаваць бібліятэкарам у шпіталі, а са студзеня 1942 г. працягнула вучобу ў аспірантуры ўжо Уральскага ўніверсітэта і пачала нанова пісаць дысертацыю, бо ранейшы рукапіс і ўся картатэка фактычнага матэрыялу загінулі ў Мінску пры наступленні нямецка-

фашысцкіх захопнікаў. І ўсё ж такі, нягледзячы на перашкоды, гэтая таленавітая і мэтанакіраваная жанчына ў жніўні 1944 г. паспяхова абараніла кандыдацкую дысертацыю «Супрасльскі летапіс як помнік кніжнай мовы XV–XVI стст.».

Яшчэ ў 1943 г., як толькі на станцыі Сходня пад Масквой пачаў працаваць Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Марыю Андрэеўну адклікалі ў распараджэнне рэктарата і прызначылі выкладчыкам кафедры беларускай мовы і літаратуры.

У Вялікай Айчынай вайне загінуў муж Марыі Андрэеўны, памяць пра якога яна захоўвала ўсё жыццё. На яе манаграфіі «Назоўнік у беларускай мове. Частка 1. Адзіночны лік», выдадзенай у 1969 г., зроблены надпіс: «Светлай памяці Апанаса Сідаравіча Мельнікава прысвячаю».

З 1943 г. працоўная дзейнасць Марыі Андрэеўны цесна звязана з БДУ. І хаця асноўным месцам яе працы ў 1946–1959 гг. быў тагачасны Інстытут мовы, літаратуры і мастацтва (з 1952 г. – Інстытут мовазнаўства) Акадэміі навук БССР, дзе М. А. Жыдовіч узначальвала сектар гісторыі мовы, адначасова яна выкладала і ў БДУ. У 1949 г. пачала працаваць на пасадзе дацэнта кафедры беларускай мовы і літаратуры, а ў 1951–1952 гг. была дэканам філалагічнага факультэта.

Ад пачатку 1955-га і да канца 1956 г. М. А. Жыдовіч была камандзіравана ў Маскву для праходжання навучання ў дактарантуры. Пасля яе заканчэння працягвала ўзначальваць сектар гісторыі мовы ў Інстытуце мовазнаўства. У 1959 г. перайшла на сталую працу ў БДУ на пасаду прафесара кафедры беларускай мовы, якую займала 18 гадоў.

У 1958 г. М. А. Жыдовіч паспяхова абараніла доктарскую дысертацыю «Іменнае скланенне ў беларускай мове (Назоўнік. Ч. 1. Адзіночны лік)» і стала першай у Беларусі жанчынай-доктарам філалагічных навук па мовазнаўстве (яна ж была і першай

у рэспубліцы жанчынай-кандыдатам філалагічных навук па мовазнаўстве [2, с. 176]). Гэта быў не толькі асабісты падзвіг, так гэта было ўспрынята і тагачасным грамадствам. З гонарам за савецкіх жанчын-навукоўцаў, напрыклад, Алена Акуліч у артыкуле «Активные строители коммунизма», надрукаваным у часопісе ЦК КПБ «Коммунист Белоруссии», сярод іншых знакамітых жанчын называе і Марыю Андрэеўну Жыдовіч (мал. 4) [1].

Некогда в Белоруссии из ста женщин грамотными были только три, а сейчас мы гордимся такими видными учеными, как доктор биологических наук Лидия Семеновна Черкасова, доктор медицинских наук Татьяна Васильевна Бирич, языковед Мария Андреевна Жидович, доктор филологических наук Любовь Ивановна Фигловская. В вычислительном центре Академии наук БССР главным инженером-программистом работает Маргарита Красносельская, которая занята сейчас решением задачи автоматического проектирования металлорежущих станков.

Мал. 4. Часопіс «Коммунист Белоруссии», 1966 г., № 2 (люты), с. 26.

Безумоўна, ганарыліся М. А. Жыдовіч і ва ўніверсітэце, і на філалагічным факультэце, дзе ў 1966 г. шырока адзначылі яе юбілей (мал. 5, 6).

Мал. 5. 19 кастрычніка 1966 г.

Святкаванне юбілею М. А. Жыдовіч на філалагічным факультэце БДУ.
З віншаваннем выступае тагачасны загадчык кафедры беларускай мовы М. І. Жыркевіч.

Мал. 6. 19 кастрычніка 1966 г.
Святкаванне юбілею М. А. Жыдовіч на філалагічным факультэце БДУ.

Адзін з самых дасведчаных гісторыкаў беларускага мовазнаўства Іван Клімавіч Германовіч выявіў 19 навуковых публікацый М. А. Жыдовіч, першая з якіх – «Мова Супрасльскага летапісу» выйшла ў 1948 г., хаця аднайменнае паведамленне было прадстаўлена аддзяленню грамадскіх навук Акадэміі навук БССР у канцы 1945 г. [2, с. 176–177].

Літаральна кожная навуковая публікацыя М. А. Жыдовіч уносіла ў беларускае мовазнаўства пэўнае першаадкрыццё. Наватарскім стаў і дапаможнік для студэнтаў вышэйшых навучальных устаноў «Нарысы па гісторыі беларускай мовы» (1957), у склад аўтарскага калектыву якога ўвайшлі *Афанасій Бірала, Міхаіл Булахаў, Аркадзь Жураўскі, Марыя Жыдовіч, Марыя Карнеева-Петрулан, Варвара Крыўчык, Барыс Лапаў і Юзэфа Мацкевіч*. За выключна кароткі тэрмін была створана праца, многія палажэнні якой прадвызначылі лёс і ход далейшых даследаванняў беларускай мовы. М. А. Жыдовіч з’яўляецца аўтарам раздзелаў «Уводзіны», «Фанетыка» (акрамя параграфа «Аканне») і «Назоўнік».

У 1957 г. выйшаў з друку яшчэ адзін падручнік – «Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Марфалогія», дзе раздзелы «Часціны мовы» і «Назоўнік» распрацаваны М. А. Жыдовіч.

У 1950-я гады разам з Я. М. Рамановіч і А. К. Юрэвіч яна працавала над «Бібліяграфічным указальнікам літаратуры па беларускаму мовазнаўству» (1960). Новы бібліяграфічны даведнік «Беларускае мовазнаўства (1825–1965)» (1967), да стварэння якога акрамя названых складальнікаў далучылася А. Д. Васілеўская, стаў пачаткам серыі кніг, апошняя з якіх выйшла ў 2004 г. Гэтыя даведнікі – каштоўныя крыніцы па гісторыі беларускага мовазнаўства.

Неаспрэчныя заслугі М. А. Жыдовіч у падрыхтоўцы матэрыялаў для «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы», правядзенні дыялекталагічных экспедыцый са студэнтамі-філолагамі БДУ. На кафедры беларускай мовы яна стварыла калектыў выкладчыкаў, аспірантаў і студэнтаў, які доўгі час даследаваў дыялектную лексіку цэнтральных раёнаў Беларусі. У выніку былі апублікаваны тры выпускі «Матэрыялаў для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак» (1970, 1974, 1977). Пазней вучні і калегі Марыі Андрэеўны падрыхтавалі першы том «Слоўніка гаворак цэнтральных раёнаў Беларусі» (1990). На вялікі жаль, рукапіс другога тома гэтай унікальнай працы беззваротна страціўся ў выдавецкай сумяціцы 1990-х гадоў.

Заслужаны дзеяч навукі Беларусі М. А. Жыдовіч шмат зрабіла для падрыхтоўкі навуковых кадраў, была кіраўніком і кансультантам 24 аспірантаў.

М. А. Жыдовіч узнагароджана медалямі «За доблесную працу ў Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.» (1945), «За працоўную доблесць» (1960), а таксама Граматай Вярхоўнага Савета БССР (1951).

Мал. 7. Л. М. Шакун. 1980-я гады.

На пасадзе загадчыка кафедры беларускай мовы ў 1967 г. М. І. Жыркевіча змяніў *Леў Міхайлавіч Шакун* (1926–1996), чье імя назаўсёды ўпісана ў гісторыю беларускага мовазнаўства (мал. 7). Менавіта пад яго кіраўніцтвам кафедра стала найважнейшым навуковым і вучэбна-метадычным цэнтрам даследавання праблем беларусістыкі. Але мала хто ведаў і ведае, што гэты сціплы, спакойны, разважлівы чалавек прайшоў праз пекла Вялікай Айчыннай вайны, яшчэ падлеткам стаў удзельнікам партызанскага руху на Міншчыне.

Леў Міхайлавіч Шакун нарадзіўся 9 верасня 1926 г. у в. Браткава Капыльскага раёна Мінскай вобласці ў сям’і настаўнікаў. Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, яму ішоў 15-ы год і ён скончыў дзевяць класаў сярэдняй школы.

Як паведаміў ва ўспамінах пра Льва Міхайлавіча былы супрацоўнік кафедры і калега прафесар В. П. Красней, падлетак Лёва і яго старэйшая сястра былі сувязнымі партызанскага атрада імя Чапаева, а калі фашысты сталі падазраваць іх сям’ю ў сувязях з партызанамі, «юным мсціўцам літаральна ў апошні момант удалося пазбегнуць арышту. Яны падаліся ў партызаны» [7, с. 6]. Як сведчаць архіўныя дакументы, ад пачатку кастрычніка 1942 г. Л. М. Шакун знаходзіўся ў партызанскім атрадзе (*мал. 8, 9*). І хця дакументы той пары часам разыходзяцца ў нейкіх дэталях, асноўныя звесткі, датычныя Льва Міхайлавіча, наступныя.

Введен в расход. Ответственный РК № 1795

ЛИЧНЫЙ ЛИСТ

ПО УЧЕТУ ПАРТИЗАНСКИХ НАДРОВ

1. Фамилия, имя и отчество Шахун Лев Михайлович

2. Год и место рождения 1920 г. в. Брайково Залеского р-на Минской обл.

3. Национальность белорусс

4. Социальное положение колхозник

5. Время поступления в ВКП(б) или ВЛКСМ № комсомольского или партийного билета Белогоричанский

6. Образование: общее и военное (что и когда окончил) отсут. образование — 7 классов.

7. Каким РВК и когда призван в Красную Армию не призывался

8. Участие на фронтах (где и когда) не участвовал

9. Окруда, когда и с какой должности прибыл в партизанский отряд из пос. Ленин Залеского р-на Минской обл., 7 сентября 1942 г. Белогоричанский.

10. Был ли в плену (где и когда) не был.

11. В каких партизанских отрядах (или группах) состоял, занимаемая должность и район действия отряда:

1. с „7“ район 1942 г. по „10“ Заварь 1942 г.
разовой партизанский
(разовой, ком. звания и т. д.)
отряд им. Захарова действовал в Копельском
р-не Минской области

с „10“ Заварь 1942 г. по „20“ молд 1944 г.
разовой партизанский
(разовой, ком. звания и т. д.)
отряд им. Сидора Фрида (им. Захарова) действовал в Копельском
р-не Минской области

3. с „—“ 194 г. по „—“ 194 г.
(разовой, ком. звания и т. д.)
отряд им. — действовал в —
р-не — области

2. Раниения и контузы (где и когда) не имеет

Мал. 8. Асабісты лісток Л. М. Шакуна па ўліку партызанскіх кадраў.

[illegible]

Мал. 9. Узнагородны ліст
на імя Шакуна Льва Міхайлавіча.

7 верасня 1942 г. з в. Лешня Капыльскага раёна Мінскай вобласці Л. М. Шахун прыбыў у партызанскі атрад імя В. І. Чапаева, які дзейнічаў у гэтым раёне.

37 кастрычніка па 10 снежня 1942 г. ён – радавы партызан атрада імя В. І. Чапаева.

З 10 снежня 1942 г. па 20 ліпеня 1944 г. – радавы партызан штаба брыгады імя В. І. Чапаева, што дзейнічала ў Капыльскім раёне Мінскай вобласці.

27-я бригада імя В. І. Чапаева, з якой звязана ваенная частка біяграфіі Л. М. Шакуна, была сфарміравана загадам штаба партызанскага злучэння Слуцкай зоны ў снежні 1942 г. на базе атрадаў імя В. І. Чапаева, імя М. А. Шчорса, імя Г. К. Жукава і брыгады імя К. Я. Варашылава. Бригада дзейнічала ў тагачасных Грэскім і Капыльскім

раёнах Мінскай вобласці, Нясвіжскім і Клецкім раёнах Баранавіцкай вобласці. Як самастойнае партызанскае фарміраванне брыгада праіснавала да ліпеня 1944 г., калі ў складзе чатырох атрадаў агульнай колькасцю 1513 партызан злучылася з часцямі Чырвонай Арміі.

Падчас знаходжання ў партызанскай брыгадзе Леў Міхайлавіч праявіў сябе як смелы і рашучы партызан, адказна выконваў свае абавязкі. Ва ўзнагародным лісце чытаем: «Тов. Шакун Лев Михайлович один из старых партизан, около двух лет работает писарем штаба партизанской бригады имени Чапаева. Исполнителен, аккуратен как в работе, так и в сохранении военной тайны. За все время работы он не имел ни одного случая потери секретных документов, сохраняя их в сложных условиях боевой обстановки партизанской жизни; участвовал во многих боях с немецко-фашистскими оккупантами, в бою смел и решителен» (мал. 9).

«Старому» партызану Льву Шакуну на час узнагароджання было каля 18 гадоў...

І хаця ў асабістым лістку па ўліку партызанскіх кадраў і ва ўзнагародным лісце Льва Міхайлавіча няма пазнакі аб раненнях і кантузіях, ва ўспамінах В. П. Краснея прыгадваецца, што «раненне не дазволіла яму (г.зн. Л. М. Шакуну) уліцца ў рады рэгулярнай арміі» [7, с. 6].

У 1945 г. Л. М. Шакун скончыў Капыльскую сярэднюю школу і паступіў на філалагічны факультэт БДУ, дзе пазней вучыўся і ў аспірантуры.

Усё прафесійнае жыццё Льва Міхайлавіча было звязана з Беларускім дзяржаўным універсітэтам: старшы выкладчык (1953), дацэнт (1958), прафесар (1965), загадчык кафедры беларускай мовы (1967–1993), прафесар кафедры гісторыі беларускай мовы (1993–1996).

У 1953 г. датэрмінова абараніў кандыдацкую дысертацыю «Ужыванне іменных і займенных форм прыметнікаў у беларускай мове», а ў 1965 г. – доктарскую дысертацыю «Развіццё беларускай літаратурнай мовы». У 1967 г. атрымаў званне прафесара. З гэтага часу і да 1993 г. узначальваў кафедру беларускай мовы.

Л. М. Шакун пакінуў значны след у беларускім мовазнаўстве. Яго навуковыя інтарэсы звязаны найперш з гісторыяй беларускай літаратурнай мовы. Ён – аўтар не толькі шэрагу прац па гісторыі мовы, але і манаграфій «Станаўленне і развіццё беларускай літаратурнай мовы» (1959), «Нарысы гісторыі беларускай літаратурнай мовы» (1960), «Гісторыя беларускай літаратурнай мовы» (1-е выд., 1963; 2-е выд., 1984), дапаможніка «Практыкум па гісторыі беларускай літаратурнай мовы» (у суаўтарстве з В. П. Краснеем; 1-е выд., 1978; 2-е выд., 1986). Акрамя гэтага, Леў Міхайлавіч займаўся глыбокім вывучэннем у сучаснай беларускай мове марфемікі і словаўтварэння. Ён аўтар манаграфіі «Словаўтварэнне» (1978), а таксама адзін са складальнікаў «Марфемнага слоўніка беларускай мовы» (разам з А. М. Бардовічам; 1-е выд., 1975; 2-е выд., 1989).

За гады працы Л. М. Шакун падрыхтаваў 21 кандыдата навук, адзін з яго вучняў стаў доктарам філалагічных навук.

Л. М. Шакун узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны II ступені (1995), медалямі «Партызану Айчыннай вайны» II ступені (1944), «Ветэран працы» (1987), медалём Францыска Скарыны (1990), а таксама Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР (1971). Яму прысвоена ганаровае званне «Заслужаны работнік вышэйшай школы Беларусі» (1979).

У памяці тых сучаснікаў, хто вучыўся ў Льва Міхайлавіча, працаваў пад яго кіраўніцтвам ці разам з ім, ён застаўся выключна інтэлігентным чалавекам са сціплай

усмешкай на вуснах і – разам з тым – таксама выключна дасведчаным і аўтарытэтным мовазнаўцам.

У гэтым годзе спаўняецца 80 гадоў вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. За гэты час змянілася не адно пакаленне выкладчыкаў, што стваралі гісторыю кафедры: беларускай мовы і літаратуры, беларускай мовы, сучаснай беларускай мовы і гісторыі беларускай мовы, беларускага мовазнаўства. Кожнае з іх у гісторыі кафедры пакінула свой след, які ацэньваецца і шануецца спадкаемцамі. Але асаблівая пашана і памяць тым былым супрацоўнікам, хто ў гады Вялікай Айчыннай вайны абараняў Радзіму са зброяй у руках на фронце, як Міхаіл Іванавіч Жыркевіч, у партызанскай брыгадзе, як Леў Міхайлавіч Шакун, і тым, хто не шкадаваў сваіх сіл і працаваў на перамогу ў эвакуацыі, як Марыя Андрэеўна Жыдовіч.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Акулич, Е. Активные строители коммунизма / Е. Акулич // Коммунист Белоруссии : теоретический и политический журнал Центрального Комитета Коммунистической партии Белоруссии. – 1966. – № 2 (февраль). – С. 25–28.
2. Германовіч, І. К. Жыдовіч Марыя Андрэеўна / І. К. Германовіч // Беларускія мовазнаўцы : у 2 т. Т. 1. – Мінск : БДУ, 2006. – С. 167–178.
3. Германовіч, І. К. Жыркевіч Міхаіл Іванавіч / І. К. Германовіч // Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі : у 5 т. Т. 2 / Рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыкл., 1985. – С. 462.
4. Жураўскі, А. І. Ёсць, што ўспомніць / А. І. Жураўскі // Беларускія слова на скрыжальных гісторыі : матэр. навук. чыт., прысв. 100-годдзю з дня нарадж. праф. М. А. Жыдовіч, г. Мінск, 19 кастр. 2006 г. – Мінск : [б. в.], 2007. – С. 7–14.
5. Жыдовіч Марыя Андрэеўна // Прафесары і дактары навук Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. 1921–2001 / Склад. А. А. Яноўскі. – Мінск : БДУ, 2001. – С. 98–99.
6. Жыркевіч Міхаіл Іванавіч // Беларуская савецкая энцыклапедыя : у 12 т. Т. 4 / Рэдкал.: П. У. Броўка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Сав. Энцыкл., 1971. – С. 446.
7. Красней, В. П. Ён годна пісаў Кнігу Жыцця / В. П. Красней // Памяць і слава: Леў Міхайлавіч Шакун. Да 90-годдзя з дня нараджэння / Рэдкал.: М. Р. Прыгодзіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2016. – С. 5–12.
8. Открытые словом: к 80-летию филологического факультета БГУ / Ред. совет: И. С. Ровдо (пред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2019. – 123 с.
9. Прыгодзіч, М. Яна была першай / М. Прыгодзіч // Беларускія слова на скрыжальных гісторыі : матэр. навук. чыт., прысв. 100-годдзю з дня нарадж. праф. М. А. Жыдовіч, г. Мінск, 19 кастр. 2006 г. – Мінск : [б. в.], 2007. – С. 3–6.
10. Сведения о Михаиле Жиркевиче из картотеки политработников [Электронный ресурс] // Обобщенный банк данных «Подвиг народа в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.». – Режим доступа: <https://poisk.re/person/political/594689>. – Дата доступа: 20.02.2024.
11. Учетно-послужная карточка офицерского состава. Жиркевич Михаил Иванович [Электронный ресурс] // Обобщенный банк данных «Мемориал». – Режим доступа: <https://obd-memorial.ru/html/info.htm?id=70009394068>. – Дата доступа: 20.02.2024.
12. Філагічны факультэт. 75 гадоў / Рэд. савет: І. С. Роўда (старш.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2014. – 67 с.